

ਕੁਮਿਕਾ

'ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਸਰੂਪ' ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਨਿਗਿਆ, ਮੈਂਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬੜਾ ਤਿਲਕਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂਨੂੰ ਇਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਥਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਾਵਾਂ।

ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਪਰਦੇਸੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਜੇ ਨੁਕਤਾ-ਬੰਧ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਨੁਕਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

1. ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਠੀਕੇ ਕਢੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰ ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਹੀ ਸੋਧਿਆ ਰੂਪ ਹੈ।

2. ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਾਏ ਹਨ ਕਿ ਕੁਰੂ ਜੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗੀ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿੰਬ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਅਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹਨ।

3. ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੋਏ ਹਨ।

4. ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਖੋਜੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਬਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਠਾਠਕ ਦੇਵ ਹੋਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ/ਪੇਂਸ਼ਨਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ-ਜਗਤ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤ/ਪੇਂਸ਼ਨਰ ਠਾਠਕ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਉਹ ਵਿਚਾਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਠਾਠਕ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਹਨ, ਰਲਤ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਠਾਠਕ ਦੇਵ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਲਖਣ ਸਿਧਾਂਤਵੇਤਾ, ਸ਼ਾਇਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਰੂ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਤੇ ਉੱਜ ਵੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਠਾਠਕ ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਦੇ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਜਾਂ ਪੇਂਸ਼ਨਰ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਨਿਰੋਠ ਵਿਲਖਣ ਅਛੇੜ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਗਲਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਠਾਠਕ ਮੇਲ ਖਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੇਲ ਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕਢ ਲਏ ਹਨ।

ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆਇਆ ਕਿ ਰਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਕੁਝ ਠਾਠਕ ਦੇਵ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਅਧਿਕਾਨ ਕਰਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਦਾਮੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੁਝ ਠਾਠਕ ਦੇਵ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਜਾਂ ਵਿਸਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਨਿਰਸੰਕੋਚ ਹਾਂ ਕਿ ਵੇਦਾਂਤਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਕੁਝ ਠਾਠਕ ਦੇਵ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਟਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਠਾਠਕ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸੰਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵਿਚਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁੰਗਰੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਹੀ, ਮੇਰੇ ਇਸ ਹਥਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਕਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਸੋਖਾ ਜਾਂ ਖੋਖਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਗੁਣ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਉਪਰ ਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਬੜਾ ਤਿਣਕਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹਤਿਆਤ ਕਰਤਵੇ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:-

1. ਮੈਂ ਇਸ ਗੁਣ ਦਾ, ਅਗਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ, ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਭੁੱਖ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਸੁਨਿਆਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ।

2. ਮੈਂ ਇਸ ਗੁਣ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦਾਂਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚੋਂ ਉਪਲਬਧ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪਹਿਲੂ ਅਣਗੌਲਿਆ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ।

3. ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੂਸਰੇ ਉਪਰ ਇਤਨਾ ਨਾ ਦਿਸਣ ਲਗ ਪਵੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹਸਤੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਮੈਂ ਹਥਲੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦਾਂਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭੁੱਖ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦਾ ਕੀ ਰਚਣੀਆਂ ਹੈ - ਇਹ ਹੀ ਮੇਰਾ ਬੀਜਿਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਹੀ ਮੈਂ ਅਗਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਲਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਮੈਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਵਾਦ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਇਸ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਗੁਣ ਤੇ ਮੈਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਂ।

ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੂਬਾ
(ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੂਬਾ)

ਧੰਨਵਾਦ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਹਿਰਦ ਆਬਵਾ ਦੇਸਤਾ ਵਰਗੇ ਠਿਰਦੇਸ਼ਕ ਡਾਕਟਰ ਜੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਛਾਬੜਾ ਦਾ ਅਤਿ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਫ਼ਤ-ਬ-ਵਫ਼ਤ, ਖੋਖੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਵੇਠੇ, ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਬੰਸਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਦੁਠੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਕ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਤਨਾ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰੀਆਂ ਕਰਾਂ - ਬੋਝਾਂ ਹਾਂ।

ਡਾਕਟਰ ਵਿਸ਼ਵਾਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ, ਚੇਅਰਮੈਨ, ਸਕੂਲ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਬਾਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ, ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਸਰਦਾਰ ਬਣਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਨੇ ਹੱਥ ਠਾਠ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ, ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

(ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੂਬਾ)